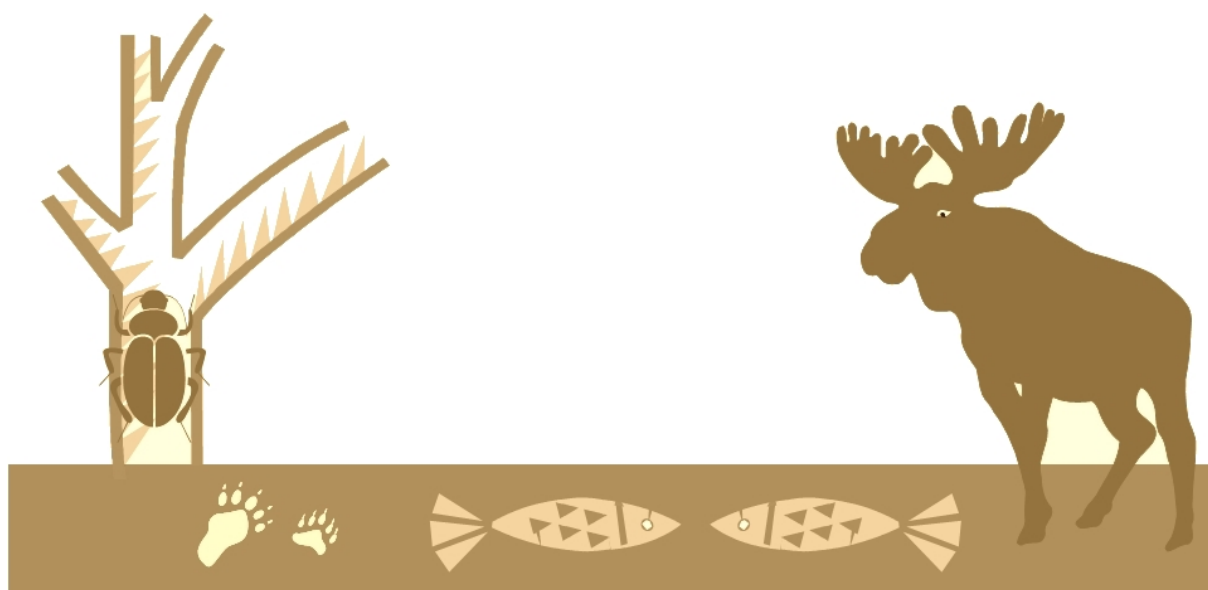

Landskapsvård och köttproduktion i Vindelälvens närområde Fågelinventeringen år 2002

Adriaan "Adjan" de Jong

Sveriges Lantbruksuniversitet
Institutionen för Vilt, Fisk och Miljö

Rapport 34

Swedish University of Agricultural Sciences
Department of Wildlife, Fish, and Environmental Studies

Umeå 2014

Fågelinventeringen år 2002
inom projektet
**”Landskapsvård och köttproduktion
i Vindelälvens närområde”**

Adriaan ”Adjan” de Jong, 2002-12-21

Hössjö 115
905 86 Umeå
090-21116
adjan@telia.com

Innehållsförteckning

Sammanfattning	s. 3
Inledning	s. 4
Material och metod	s. 5
Resultat	s. 8
Diskussion	s. 11
Fortsatta studier	s. 12
Tack	s. 13
Referenser	s. 13
Områdesvisa genomgångar	bilaga 1

Sammanfattning

Föreliggande rapport redovisar resultatet från tredje inventerings-säsongen i en flerårig studie av effekterna på fågellivet av restaurering och betesdrift inom ramen för projekt "Landskapsvård och köttproduktion i Vindelälvens närområde". Resultatet från föregående års inventeringar har tidigare rapporterats till projektledningen.

På grund av att andra biologiska undersökningar prioriterades i år kunde endast sju områden inventeras, från Åmsele till Umedelta. Tre av dessa områden inventerades för första gången i år medan de övriga har inventerats även år 2001.

I studien ingick sju "nyckelarter" och nio "stödarter". Dessa arter kan anses vara bra indikatorer för värdefulla jordbrukslandskap i Norrland. Bland dessa arter finns ett antal vadare (främst storspov och tofsvipa) medan resten utgörs av tättingar (t ex ortolansparv, ladusvala, stare och gulärta).

Av de områden som även inventerades 2001 hade endast i Åmsele restaureringen genomförts innan årets häckningssäsong började. Både buskskvätta och gulärta svarade positivt på åtgärderna. För flera andra arter fanns en positiv tendens även om den inte kunde säkerställas vetenskapligt. De övriga tre områden som inventerades 2001 och 2002 och där ingen eller mycket begränsad restaurering hade skett visade små förändringar i fågelfaunan.

För en vetenskaplig hållbar utvärdering av effekterna av restaurering och återinförd betesdrift krävs att ett tillräckligt stort antal områden kan studeras under flera år varav minst ett år innan åtgärderna genomförs.

Inledning

I projektet "Landskapsvård och köttproduktion i Vindelälvens närområde" samarbetar en grupp markägare/brukare för att öka kreatursbetet. Flertalet av de marker som skall användas för detta ändamål är igenväxande jordbruksmarker som först restaureras. Man förväntar sig att detta medför att jordbrukslandskapets fåglar skall gynnas. Genom att studera fågellivet före och efter restaurering och återinförandet av betesdrift skall förändringarna i fågelfaunan klarläggas.

En stor andel av jordbrukslandskapets fågelarter har minskat kraftigt under de senaste decennierna (Svensson 1999). Orsakerna bakom denna minskning är bristfälligt kända men minskade arealer och fragmentering av jordbrukslandskapet tycks spela en viss roll, speciellt i Norrland där andelen jordbruksmark i landskapet är låg.

Jag har valt att koncentrera arbetet kring sju arter som är tydligt knutna till jordbrukslandskapet; storspov, tofsvipa, ladusvala, sånglärka, ängspiplärka, stare och ortolansparv. Dessa sju arter kallas i denna rapport för **nyckelarter**. Ladusvala och stare kan anses speciellt knutna till kreatursbete och häckar dessutom i byggnader eller holkar. Ortolansparven häckar även på kalhyggen.

Ytterligare nio arter räknas här som indikatorer för ett rikt jordbrukslandskap; enkelbeckasin, skogssnäppa, mindre strandpipare, ljungpipare, jorduggla, buskskvätta, gulärta, törnskata, och rosenfink. Dessa kallas för **stödarter** i denna rapport. Deras förekomst tyder på att det finns andra landskapselement än ren (brukad) jordbruksmark, till exempel våtmarker, kantzoner eller buskmark.

Detta är tredje året av fågelinventeringar inom projektet. Efter en pilotstudie år 2000 inventerades tjugotre områden mellan Ammarnäs och Umeå år 2001. För detaljerna kring föregående års inventeringar hänvisas till rapporterna för fågelinventeringarna år 2000 och år 2001. I år prioriterades fågelinventeringen ner av projektledningen till förmån för andra biologiska studier. Därför kunde endast sju områden inventeras 2002.

Material och metod

I inventeringen 2002 ingick sju provytor (tabell 1). Tre av dessa inventerades för första gången i år (tabell 2).

Områdena Norrfors och Holmnäs har inventerats av Marianne de Boom, de övriga av författaren.

Områdenas areal fastställdes med hjälp av programmet ArcView och Lantmäteriets digitala kartor (främst Gröna kartan) i länsstyrelsens databas. I de flesta fall har avgränsningen för jordbruksmark enligt den digitala kartan följts. Nedlagd jordbruksmark som fortfarande utgör potentiell häckningsbiotop för de studerade arterna har dock tagits med. Mindre öar av annan mark omslutna av jordbruksmark har också räknats in.

Uppgifterna om vädret har hämtats från SMHI:s statistik för väderstationen i Umeå (SMHI 2002). Normalvädret avser perioden 1961-1990.

Inventeringen genomfördes som en förenklad revirkartering (Svensson & Svensson 1995). Den följer normerna för häckfågelinventeringar av öppna marker (Naturvårdsverket 1997, Svensson 2001). Fyra av områdena har dock av ekonomiska skäl besökts vid två istället för fyra tillfällen (tabell 2). De exakta inventeringstidpunkterna redovisas för varje objekt i bilaga 1. Totalt omfattade fältarbetet drygt 42 effektiva inventeringstimmar. Dagar med regn och/eller hård vind har kunnat undvikas nästan helt. I allmänhet har vädret under fältarbetet varit gynnsamt för inventeringsarbetet (figur 1 och 2).

Områdena undersöktes till fots så att ingen punkt låg längre bort än 100 meter från observatören. Ibland räckte det att gå på vägar och stigar, men vanligtvis genomkorsades fälten. Extra uppmärksamhet ägnades åt skogsbryn, åkerholmar, raviner, åar och bebyggelse. Observationerna av nyckel- och stödarter ritades in på fältkartor. Tolkningen av fältkartorna gjordes av författaren och följde reglerna i Övervakning av jordbruks-landskapets fåglar i Skåne – Manual för fältarbetet (Svensson 2001).

Begreppet ”par” används här även som synonym för revir, revirhävande hane, bo med ägg/ungar eller icke-flygga ungar. Med tanke på alla olika varianter och händelsealternativ hos fåglarnas häckningsbiologi är detta sätt att hantera begreppen det enda realistiska i en studie som denna.

Tabell 1. Geografiska uppgifter om de inventerade områdena.

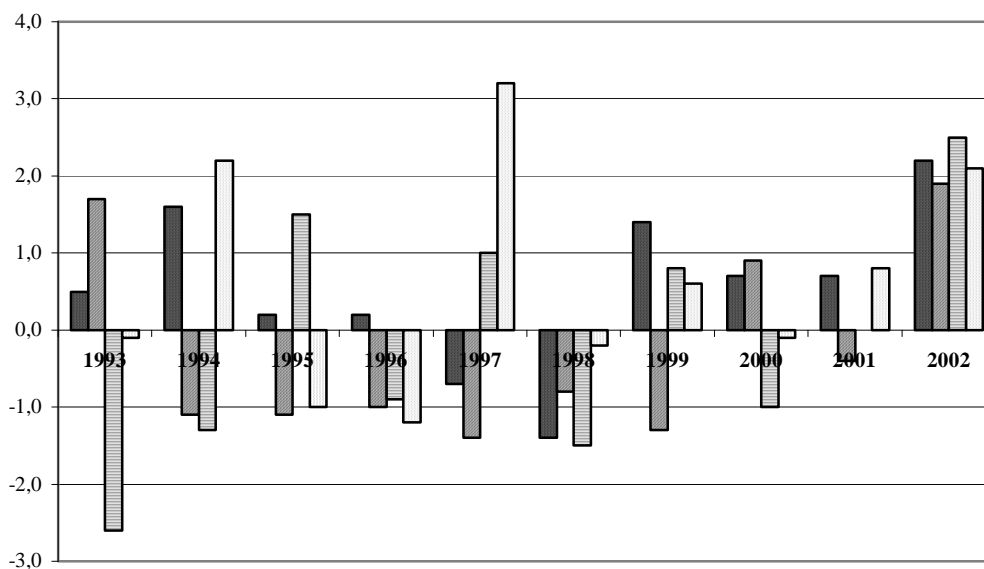
	kartblad ¹⁾	kommun	areal (ha)	tidsåtgång ²⁾	åtgärd ³⁾
Åmsele	22J2d	Vindeln	20,3	12,3	R+B
Överrödå	21K4a	Vindeln	42,8	9,7	(R)
Vänforsbäck	21K10	Vännäs	34,6	8,2	-
Västra Spöland	20J9j	Vännäs	61,3	4,5	-
Holmnäs	20K6a	Umeå	259,0	-	R+B
Norrfors	20K8b	Umeå	233,9	-	R+B
Umedelta	20K5e	Umeå	30,6	-	R+B

- 1) Delar av området kan ligga inom ett angränsande kartblad.
- 2) Tidsåtgången för två besök i timmar per 100 hektar. Jämför med riktlinjerna enligt Svensson (2001) som är 4-6 timmar per 100 hektar och **fyra** besök.
- 3) Åtgärdsstatus vid tillfället för sista besöket:
 - = ingen åtgärd,
 R = restaurerad,
 (R) = delar restaurerade och
 B = bete.
 För ytterligare information: se bilaga 1.

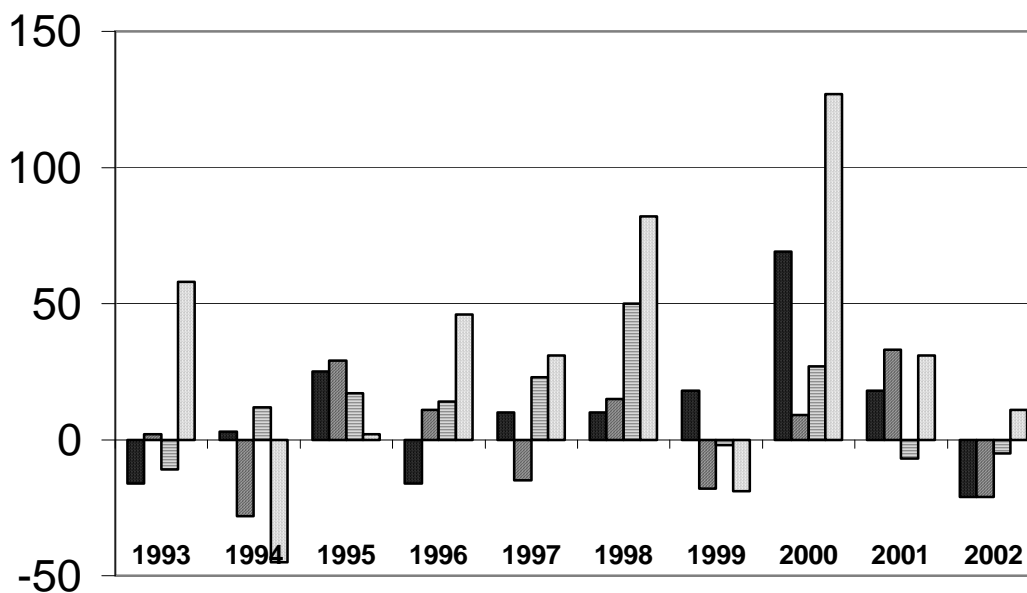
Tabell 2. Startår, besöksdatum och inventeringstid för respektive område.

	startår	besök 1	besök 2	invent.tid ²⁾ (minuter)
Åmsele	2001	1/6	21/6	150
Överrödå	2000	1/6	21/6	250
Vänforsbäck	2002	29/5	20/6	170
Västra Spöland	2002	29/5	20/6	167
Holmnäs ¹⁾	2000	8+19/5	1+22/6	815
Norrfors ¹⁾	2000	4+20/5	2+23/6	972
Umedelta ¹⁾	2002	13+21/5	2+28/6	312

- 1) Områdena Holmnäs, Norrfors och Umedelta besöktes fyra gånger.
- 2) Totalt 42 timmar och 16 minuter effektiv inventeringstid.

Figur 1. *Medeltemperaturen vid Umeå flygplats i månaderna april-juli under åren 1993-2002 (SMHI 1993-2002). Antalet grader avvikelse från normaltemperaturen 1961-1990 för respektive månad.*

Figur 2. *Nederbörden vid Umeå flygplats för månaderna april-juli under åren 1993-2002 (SMHI 1993-2002). Avvikelser i procent från normalnederbörden (1961-1990) för respektive månad.*

Resultat

Resultaten sammanfattas i tabell 3. Förekomsten av nyckelarter och stödarter framgår av tabell 4. Områdesvisa redovisningar finns i bilaga 1.

Tabell 3. Resultat av inventeringen 2002 i sammanfattning.

område		antalet par nyckelararter	par nyckelararter utan ladusvala och stare	antalet stödararter	övriga naturvärden
Åmsele	A	1	0	4	++
Överrödå	B	8	3	3	++
Vänforsbäck	C	2	1	1	++
Västra Spöland	D	14	6	0	+
Holmnäs	E	56	49	2	+
Norrfors	F	48	35	2	+++
Umedelta	G	6	6	2	++

Tabell 4. Uppskattat lägste antalet par av nyckelarter och stödarter i de inventerade områdena. Bokstavsbeteckningen enligt tabell 3. Se bilaga 1 för detaljer. Frågetecknen står för osäker förekomst.

	A	B	C	D	E	F	G
Storspov		3	1	2	15	17	3
Tofsvipa		?		?	4	1	1
Ladusvala	1	3	1	7	3	10	
Sånglärka				4	23	15	
Ängspiplärka					7	2	1
Stare		2		1	4	3	
Ortolansparv					?		1
Enkelbeckasin	3						1
Skogssnäppa	?				?		?
Buskskvätta	3	3			2	?	1
Gulärta	7	1			3	2	
Rosenfink	1	5	1	?	?	1	

Kommentarer:

Mindre strandpipare och jorduggla har inte observerats i något av områdena under 2002. Inga revirhävdande ljungpipare har setts inom något av områdena.

Många uppskattningar av antalet par utgörs av ett intervall inom vilket det verkliga antalet förväntas ligga (bilaga 1). Här har endast de lägsta talen i dessa intervall tagits upp. Samtliga siffror utgör således den lägsta skattningen av antalet häckande par.

De tomma rutorna i tabellen skall läsas så att arten med stor sannolikhet **inte** förekom i området.

Restaurering och betesdrift

I Vänforsbäck och Västra Spöland hade de planerade restaureringsarbeten inte kommit igång ännu.

Åmsele

Röjningen slutfördes under våren, i stort sett helt innan inventeringen började. Betande djur fanns vid båda inventeringstillfällena.

Överrodå

Röjningen i Överrodå började våren 2002 men låg nere under inventeringsperioden. Den åtgärdade arealen var begränsad och inga tydliga effekter på fågellivet kunde registreras. Restaureringsarbetet fullföljdes senare under året. Någon betesdrift inom de röjda markerna förekom inte under 2002.

Holmnäs

Hygget där ”skogsbyte” tillämpas fanns redan före 2000-års inventering. Inga av de studerade arterna observerades på detta hygge. Markerna i anslutning till några bäckar i norra delen av området har restaurerats klart och betades i olika omgångar under inventeringsperioden. Inga nyckel- eller stödarter har kunnat knutas till denna åtgärd.

Norrfors

Markerna i Norrfors har restaurerats under flera år före år 2000. Därför har vi ingen dokumentation av fågellivet ”Före”. Bland fåglarna som finns där nu (nyckel- och stödarterna) är ett förvånande få som kan sägas vara knutna till dessa restaurerade marker. Restaureringen har dock haft en positiv inverkan på hela landskapet. De allra flesta jordbruksarter finns på de ”vanliga” markerna (vall och kornåker).

Umedelta

Röjningen hade skett under 2001. I början av inventeringssäsongen byggdes stängslet och förbättrades diken. Kort därefter startade betesdriften.

Diskussion

Avgränsning av objekten

I Åmsele och Överrödå har jag varit tvungen att anpassa den inventerade arealen till den utvidgade restaureringen. Detta är ett problem vid kommande jämförelser mellan resultaten före och efter restaurering. Problemet är dock inte oöverstigligt. Det vore dock en stor fördel om den areal som skall restaureras var känd på förhand.

Vid gränsdragningen hos de nya objekten har samma tumregler tillämpats som tidigare: Lagom stora objekt med så naturliga gränser som möjligt, helst hela den samlade jordbruksarealen.

Referensytor

Inom de ekonomiska och praktiska ramar för årets inventering fanns inte utrymme för en inventering av referensytor. Det finns dock uppgifter från vissa andra studier av fåglar på jordbruksmark som kan fungera som referensområden om än med vissa begränsningar och osäkerheter.

Arturval

Urvalet av arter har varit detsamma som för år 2000 och 2001. Urvalet motiverades i 2000-års rapport.

Inventeringsmetodik

Inventeringen har följt normerna för fågelinventeringar av öppna marker (Svensson & Svensson 1995) men antalet besök har i de flesta fall varit två istället för fyra. Valet att endast göra två besök beror, förutom de ekonomiska förutsättningarna, främst på att vi endast har inventerat ett begränsat antal arter. Flertalet av dessa är relativt lättinventerade. Inventeringen av jordbrukslandskapets fåglar i Skåne, till exempel, bygger på fyra besök men omfattar samtliga arter och inkluderar även kantonerna utanför själva jordbruksmarken (Svensson 2001).

Inventeringstidpunkt och tidsåtgång

Jag har strävat efter att ha ungefär samma inventeringstidpunkter som åren innan. Första besöket i de områden som endast besöktes vid två tillfällen inföll dock några dagar senare i år jämfört med 2001.

Tidsåtgången i timmar per kvadratkilometer (tabell 1) ligger i genomsnitt mycket högre än de tider som rekommenderas av Svensson (2001). Detta beror till stor del på ytornas storlek. Även områdets form har betydelse. Man kan i alla fall inte säga att vi har hastat igenom områdena.

Övriga naturvärden

I tabell 3 redovisas min tolkning av övriga naturvärden inom respektive område. Dessa omfattar förutom landskapsbilden i stort förekomsten av andra biotoper än ren jordbruksmark, samt för fåglar gynnsamma kulturelement. Även avsaknaden av störande verksamhet ingår i bedömningen. Bedömningar som denna är naturligtvis alltid svåra och subjektiva.

Effekterna på fågellivet av restaurering och betesdrift

Möjligheterna att jämföra resultaten mellan åren och därmed klarlägga effekterna av restaureringen och införandet av betesdriften är ännu så länge väldigt begränsade. I år inventerades endast fyra områden som också hade inventerats under 2001. Inom endast två av dessa hade en restaurering skett (Åmsele och Överrödå). I båda fallen försvåras jämförelsen dessutom av att betydande delar av restaureringen hamnat utanför den ursprungligen inventerade arealen.

I Åmsele hittades 2001 inga häckande nyckelarter. Området besöktes dock endast en enda gång och detta skedde sent på säsongen (23 juni). Det kan därför inte uteslutas att de ladasvalor som sågs inom området trots allt häckade eller hade gjort ett misslyckat häckningsförsök. Att antalet nyckelarter ökat från noll till ett är därför inte säkert. Även förändringarna i förekomsten av enkelbeckasin, skogssnäppa och rosenfink är osäkra. Ökningen av antalet buskskvättor och gulärlor är däremot med all sannolikhet en effekt av restaureringen. Dessa tättingar har förmåga att snabbt reagera på förändrade förutsättningar. Ökningen behöver dock inte vara fullt så stora som en jämförelse mellan åren antyder. Detta beror dels på den bristfälliga inventeringen 2001 och dels på utökningen av den inventerade arealen.

Förändringarna hos fågelfaunan i Överrödå är mycket små. Antalet par av de tre närvarande nyckelarterna är i stort sett identiska. Att ett par tofsvipor eventuellt häckade just på gränsen av området saknar betydelse i detta sammanhang. Även förändringarna bland stödarterna var små. Den enkelbeckasin som bedömdes häcka i fjol kan ha missats eller kan ha misslyckats med sin häckning i år. Rosenfinken ökade från ett till fem par men denna art är nyckfull och två av dessa extra par fanns inom den nytillkomna arealen. Att förändringarna i Överrödå är små beror med all sannolikhet på att restaureringen endast till en liten del var genomförd under häckningssäsongen.

Fortsatta studier

Årets inventering blev mycket mer begränsad än fjolårets. Om de inventeringar som hittills har gjorts skall få bestående värde måste det skapas möjligheter till upprepade inventeringar. För att kunna styrka positiva effekter på fågellivet på ett vetenskapligt hållbart sätt måste dessutom tillräckligt många objekt ingå i studien.

Tack

Jag vill tacka Marianne de Boom för att hon åtog sig att inventera Norrfors och Holmnäs. Utan din hjälp hade jag aldrig hunnit med denna inventering.

Ingemar Johansson tackas för råd och ”insiderinformation”. Håkan Lundberg skall ha stort tack för hjälp med kartor och GIS-stöd.

Markägarna/brukarna, jag vill tacka er för er insats för jordbrukslandskapets fåglar. Jag har visserligen tvingats ”smyga” i era marker på udda tider och utan förvarning men när tillfället gavs har vi haft givande möten. Tack även för dessa.

Sist men inte minst tackar jag finansiärerna av projektet för stödet till denna studie.

Referenser

- Naturvårdsverket. 1997. Undersökningstyp: Inventering av jordbrukslandskapets fåglar. www.environ.se.
- SMHI. 2002. Väder och Vatten nr. 2002:5-8. Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut. Norrköping. (Även motsvarande data från föregående år.)
- Svensson, S. 1999. Svenska häckfågeltaxeringen 1998. I: SOF. 1999. Fågelåret 1998. Stockholm.
- Svensson, S. 2001. Övervakning av jordbrukslandskapets fåglar i Skåne. Manual för fältarbetet. Ekologiska institutionen, Lunds universitet.
- Svensson, S. & Svensson, M. 1995. Ett långsiktigt övervakningsprogram för jordbrukslandskapets fåglar i Kristianstad och Malmöhus län. Metodstudien 1995. Ekologiska institutionen, Lunds universitet.